

VENETIAE ^{quasi} alterum BYZANTIUM

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ

ΙΔΡΥΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
1993

ΠΑΙΔΕΙΑ,
Τατιάνα Μαρκάκη

Παιδεία

Κατά τη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας στον ελληνικό χώρο, παρατηρείται μία εξέλιξη προς μία ιδιαίτερη πολιτισμική άνθηση, που βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις ευρύτερες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Για έξι αιώνες η Βενετία ως κυρίαρχος πολιτικός οργανισμός, αλλά και ως κύριο πολιτισμικό σημείο αναφοράς υπήρξε αποφασιστικός παράγοντας, ιδιαίτερα σε εκείνα τα μέρη όπου η βενετική παρουσία δεν ήταν μόνο παροδική ή αποκλειστικά διοικητική. Η εγκατάσταση σχετικά μικρών ομάδων αποίκων, που προέρχονταν από τις τάξεις των ευγενών και πολιτών της ίδιας της Βενετίας, στην Κρήτη και τα νησιά του Ιονίου, σε συνδυασμό με το βενετοκεντρικό διοικητικό σύστημα, σήμαινε τη μεταφύτευση (και τη συνεχή ανανέωση) στον ελληνικό χώρο πολιτισμικών στοιχείων και ανανεωτικών τάσεων. Εκεί έρχονταν σε σύγκρουση, και πολλές φορές σε γόνιμη έπαφή με την ελληνική/βυζαντινή παράδοση.

Ειδικά στα άστικά κέντρα βλέπουμε να αναπτύσσονται σημαντικά πολιτισμικά φαινόμενα με κύριες εκφάνσεις στους τομείς της τέχνης και της λογοτεχνίας. Ο ελληνικός χώρος όμως δεν λειτουργεί μόνο ως δέκτης. Από το τέλος του 14ου αι., αρχικά η Κρήτη και αργότερα τα νησιά του Ιονίου (από το 16ο αι.) τροφοδοτούν τη Βενετία και τον υπόλοιπο δυτικό κόσμο με λογίους, κατόχους της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, και χειρόγραφα κλασικών και βυζαντινών κειμένων. Έτσι τόνωσαν το ενδιαφέρον για την κλασική παιδεία ως διδάσκαλοι των αρχαίων ελληνικών, ως αντιγραφείς χειρογράφων και ως επιμελητές και εκδότες κλασικών και βυζαντινών συγγραφέων. Τα κείμενα αυτά, που τυπώνονταν στη Βενετία και άλλα κέντρα και προορίζονταν για τους μορφωμένους και λογίους της Δύσης, όπως και τα χειρόγραφα κλασικών και βυζαντινών δημοδών κειμένων δεν γύριζαν παρά σπανιότατα στην Ελλάδα, όπου μετά την πνευματική αίμορραγία αυτή δεν έμειναν παρά ελάχιστοι λόγιοι με κλασική μόρφωση. Ένα άλλο σημαντικό όμως τμήμα της τυπογραφικής παραγωγής είχε σχεδόν αποκλειστικό κοινό τους Έλληνες του ευρύτερου ελληνικού χώρου. Αυτά είναι τα βιβλία ψυχαγωγίας που άρχισαν να τυπώνονται στη Βενετία από το 1509, τη χρονολογία της πρώτης έκδοσης του *Απόκοπου*, και τα λειτουργικά βιβλία της ορθόδοξης Εκκλησίας. Με τις τελευταίες αυτές εκδόσεις η καθολική Βενετία όχι μόνο προσέφερε στον ελληνικό κόσμο τα απαραίτητα ορθόδοξα κείμενα, αλλά ταυτόχρονα και τα βασικά κείμενα για τη διδασκαλία των πρώτων γραμμάτων.

Οί φορείς της κλασικής παιδείας ήταν εν μέρει πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη και τα άλλα βυζαντινά κέντρα που προσέφευγαν στη Βενετία μέσα από τις βενετικές κτήσεις. Ένα μέρος τους όμως απέκτησε τη μόρφωση και στα ίδια τα βενετοκρατούμενα μέρη.

Πληροφορίες διαφωτιστικές για τὸ εὐρύτερο θέμα τῆς παιδείας μποροῦμε νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ τὴ μεγάλη ποικιλία τῶν ἀρχαϊκῶν πηγῶν. Αὐτὲς ὅμως εἶναι πολλὲς φορὲς ἀντιφατικὲς ὡς πρὸς τὴ σχέση παιδείας-ἐκπαίδευσης καὶ τὸ χαρακτῆρα τῆς ἴδιας τῆς ἐκπαίδευσης.

Ἐκτὸς τῆς μίας πιστοποιεῖται σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς βενετικῆς κυριαρχίας — μὲ ἰδιαίτερη ἔξαρση κατὰ τὴν ὄψιμη φάση της — ἡ ὑπαρξὴ ἀνώτερου παιδευτικοῦ ἐπιπέδου, μὲ φαινόμενα ὅπως α) ἡ δράση δεκάδων λογίων, ντόπιων καὶ ξένων, στὸ πλαίσιο ἢ μὴ τῶν Ἀκαδημιῶν στὸν ἑλληνικὸ καὶ εὐρωπαϊκὸ χῶρο· β) ἡ ὑπαρξὴ πλούσιων ἰδιωτικῶν καὶ μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν· γ) ἡ ἀντιγραφὴ, συλλογὴ καὶ διακίνηση τόσο χειρογράφων ὅσο καὶ ἔντυπων βιβλίων, καὶ δ) ὁ «λόγιος» χαρακτῆρας τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς στὸ σύνολό της καὶ εἰδικὰ τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Ἐκτὸς τῆς ἄλλης ὅμως παρατηρεῖται ἀπουσία τυπογραφείων καὶ δυνατοτήτων ἀνώτατης ἐκπαίδευσης στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ποὺ θὰ ἐξασφάλιζαν μιὰ τέτοια ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων. Αὐτὴ βέβαια περιοριζόταν κυρίως στὸν ἀστικὸ πληθυσμὸ καὶ εἰδικὰ στοὺς εὐγενεῖς καὶ πολίτες, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ προέλευση τῶν περισσότερων λογίων, κατόχων βιβλιοθήκης, λογοτεχνῶν καὶ σπουδαστῶν στὰ ἰταλικά πανεπιστήμια καὶ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν συμβαλλομένων μερῶν στὶς συμβάσεις μαθητείας.

Ταυτόχρονα διαφαίνεται καὶ μιὰ δευτέρη ἀντίφαση ποὺ ἀφορᾷ αὐτὴ καθεαυτὴ τὴν ἐκπαίδευση. Ἐνῶ ἀνώτατοι βενετοὶ ἀξιοματοῦχοι στὴν Κρήτη, ὅπως ὁ Ν. Valier, ὁ Fr. Zen, ὁ M. Loredan καὶ ὁ G. Pasqualigo διακρίνονται γιὰ τὴν εὐαισθησία τους πᾶνω σὲ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, ἡ μητρόπολη δείχνει ἀδιαφορία μπροστὰ στὸν κίνδυνο τοῦ ἐξελληνισμοῦ καὶ ἔλλειψη προθυμίας νὰ ὑλοποιήσει κάποιο συγκροτημένο ἀνώτερο ἢ ἀνώτατο ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα ἢ νὰ ἰδρύσει σχολεῖα ἀνώτατης ἐκπαίδευσης. Ἡ Βενετία, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ ὑπόλοιπα κράτη τῆς Εὐρώπης, δὲν ἔδινε μεγάλη προτεραιότητα στὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση ἢ δὲν τὴ θεωροῦσε δική της εὐθύνη.

Ἀντίθετα, ἡ βενετικὴ πολιτεία φαίνεται ὅτι ἐνθάρρυνε — μὲ ἐξαίρεση τὸ σχολεῖο τῶν Ἰησοιτῶν στὸ Χάνδακα — τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία σχολείων στοιχειώδους ἐκπαίδευσης. Αὐτὰ εἶχαν ἐκκλησιαστικὸ, κυρίως καθολικὸ καὶ φιλοδυτικὸ προσανατολισμὸ καὶ ἦταν ἀνοιχτὰ καὶ στὶς κατώτερες κοινωνικὲς τάξεις, ἐφόσον λειτουργοῦσαν δωρεάν. Ὡστόσο οἱ ἐντονες προσηλυτιστικὲς τοὺς ἐπιδιώξεις ὑπόνομευσαν τὴ λειτουργία τους καὶ τὴν περιόρισαν χρονικά. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀποτελεῖ τὸ σχολεῖο ποὺ χρηματοδοτοῦνταν ἀπὸ τὸ κληροδότημα τοῦ Βησσαρίωνα (ἔγγραφο ἀρ. 10) καὶ ποὺ ἀντιμετωπίστηκε ἀρνητικὰ ἀπὸ τοὺς περισσότερους ὀρθόδοξους τοῦ Χάνδακα. Οἱ τελευταῖοι ἀποκτοῦσαν τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση στὰ σχολεῖα ποὺ λειτουργοῦσαν στὶς ὀρθόδοξες μονές, σὲ ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ ἀπὸ ἰδιῶτες.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ σχολεῖα, ἡ βενετική διοίκηση προωθοῦσε καὶ τὰ δημόσια σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαίδευσης, ἀκόμα καὶ στὶς μικρότερες περιοχὲς τῆς βενετικῆς ἐπικράτειας, ὅπως ἡ Τήνος. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ λειτουργοῦσαν μὲ πρόταση τῶν τοπικῶν Συμβουλίων καὶ συχνὰ μὲ ἓναν μόνο διδάσκοντα. Ἐξαίρεση ὡς πρὸς τὸ τελευταῖο σημεῖο ἀποτελεῖ ἡ Κέρκυρα, ὅπου ξέρομε πὼς ἀπὸ τὸ 1535 ἐκλέγονταν δύο δάσκαλοι, ἓνας γιὰ τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἓνας γιὰ τὰ λατινικά. Ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴ προέλευση τῶν μαθητῶν ὑπάρχουν κατὰ τόπους ἀποκλίσεις. Ἐνῶ τὸ δημόσιο σχολεῖο τοῦ Χάνδακα ἀπὸ τὸ 1501 προοριζόταν καὶ γιὰ τὰ παιδιά τῶν εὐγενῶν καὶ φεουδαρχῶν (ἔγγραφο ἀρ. 13), αὐτὸ τῆς Ζακύνθου ἀποδεχόταν μόνο φτωχοὺς μαθητές, κυρίως ἀπὸ τὸ ἑλληνικῆς καταγωγῆς τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ.

Παράλληλα, ἀξιόλογη δράση ἀνέπτυξαν καὶ τὰ ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια πῶς πολὺ δευτεροβάθμιου ἐπιπέδου, πού ὀργανωμένα ἀπὸ λαϊκοὺς ἢ κληρικοὺς, λόγιους πρόσφυγες ἀπὸ τὰ τουρκοκρατούμενα μέρη, ἀπόφοιτους ἰταλικῶν πανεπιστημίων, ἔδιναν ἔμφαση στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἢ κλασικὴ παιδεία ἢ στὸ δυτικὸ πνεῦμα ἀντίστοιχα. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ βραχύβιου *Κοινοῦ φροντιστηρίου* (1758) πού ἴδρυσε ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης στὴν Κέρκυρα γιὰ τὴν προώθηση τόσο τῶν κλασικῶν σπουδῶν ὅσο καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν (ἔγγραφο ἀρ. 37). Ἐξίσου σημαντικὴ ἦταν καὶ ἡ πρωτοβουλία τοῦ Βικέντιου Δαμοδοῦ στὴν Κεφαλονιά.

Παρὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ σημασία τῶν ἐκπαιδευτηρίων, οἱ ἄφθονες συμβάσεις μαθητείας, ὄχι μόνο ἐπαγγελματικῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ σχολικῆς μόρφωσης, πού ἔχουν διασωθεῖ ἀπὸ τὸ 14ο ὡς τὸ 18ο αἰ. στὴν Κρήτη καὶ τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ βασικότερο ρόλο στὴν ὅλη ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα διαδραμάτισαν οἱ δεκάδες ἰδιῶτες δάσκαλοι. Αὐτοί, κυρίως ἱερεῖς (ἔγγραφο ἀρ. 30) καὶ λόγιοι, ἀλλὰ καὶ ζωγράφοι καὶ νοτάριοι (ἔγγραφο ἀρ. 34), ἐπιφορτισμένοι κατὰ κύριο λόγο μὲ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση, προετοίμαζαν τοὺς μαθητές τους ἐν μέρει καὶ γιὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ λειτούργημα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ζωγράφου καὶ νοταρίου. Ὁρθόδοξοι, καθολικοὶ καὶ φιλομεταρρυθμιστές, Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὶ δίδασκαν τοὺς μαθητές τους ἀτομικὰ ἢ σὲ μικρὲς ὁμάδες στὸ σπίτι τους ἢ σὲ ἰδιωτικὰ σχολεῖα, μόνοι τους ἢ μὲ τὴ βοήθεια «*repetitores*» (ἔγγραφο ἀρ. 1). Τὸ μάθημα τῆς ἀνάγνωσης εἶχε τὶς ἐξῆς διαβαθμίσεις (ἔγγραφο ἀρ. 20): ἄρχιζε μὲ τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα πινακίδια, ὕστερα συμπληρωνόταν μὲ τὸν προοιμιακὸ ψαλμό, τὴν *Ὀκτώηχο*, τὸ *Ψαλτήρι* καὶ τὸν *Ἀπόστολο*. Μὲ τὸ τελευταῖο αὐτὸ βιβλίον συμπληρωνόταν ὁ βασικὸς κύκλος μαθημάτων. Ἡ περίοδος τῆς ἐκμάθησης διαρκοῦσε συνήθως τέσσερα χρόνια καὶ γινόταν «*καθιμερνὸ... καματερὴν καὶ σκόλην κοντινουαλμέντε καὶ προνταμέντε*». Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ δασκάλου βρισκόταν σὲ ἄμεση συνάρτηση μὲ τὴ διάρκεια καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ προγράμματος καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ χρή-

ματα και κανίσκια, δηλαδή προσφορά σε είδος. Καμιά φορά προβλέπεται και εξέταση του αποτελέσματος από μια ανεξάρτητη επιτροπή. Ξέρουμε βέβαια και πολλές περιπτώσεις όπου το αντικείμενο διδασκαλίας ήταν ιδιαίτερα εξειδικευμένο και αφορούσε π.χ. μουσική (έγγραφο αρ. 26), ζωγραφική, λογιστική, ξιφασκία και τη νοταριακή τέχνη.

Η ύπαρξη όλων αυτών των σχολείων εξηγεί και το μεγάλο αριθμό έγγραμμάτων από όλα τα κοινωνικά στρώματα που διαφαίνεται από τις υπογραφές των μαρτύρων στα νοταριακά έγγραφα και τη μεγάλη σημασία που αποδιδόταν στη γραφή και ανάγνωση. Δεν είναι τυχαίο ότι η χειροτονία των ιερέων στην Κρήτη προϋπέθετε την εξέταση σε γραφή, ανάγνωση και ψαλμό. Το ότι τόσο ο ιερομόναχος Νεϊλος Μπέρτος (1455-1460) όσο και οι βενετοί αξιωματούχοι στην Κρήτη καυτηρίαζαν την αγραμματοσύνη των ιερέων ή τουλάχιστον την έλλειψη πνευματικών ενδιαφερόντων φανερώνει κάποια αντίφαση ανάμεσα στους κανόνες και την εφαρμογή τους. Προς την ίδια κατεύθυνση τείνουν και οι πληροφορίες που δίνει ο Ιωάννης Παπαδόπουλος στα απομνημονεύματά του σχετικά με την έλλειψη στοιχειώδους παιδείας στους κρητικούς φεουδάρχες της περιόδου 1600-1650.

Από τις συμβάσεις μαθητείας για διδασκαλία εξειδικευμένου αντικειμένου διαφαίνεται ότι το κενό που δημιουργήθηκε από την ανυπαρξία ανώτατης εκπαίδευσης καλύφθηκε εν μέρει από αυτούς τους ιδιώτες διδασκάλους και εν μέρει από μια σειρά άλλων παραγόντων. Κυριότεροι από αυτούς ήταν η δυνατότητα έγγραφης σε ιταλικά πανεπιστήμια που παρέχόταν στους Έλληνες της βενετικής επικρατείας και η χορήγηση υποτροφιών σε άπορους νέους για φοίτηση στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας, στο Graecomuseo Cottuniano (1653) στην ίδια πόλη και στο Κολλέγιο του Παλαιόκαπα (περ. 1650) στη Βενετία.

Πιο σημαντικό ακόμα ήταν ότι οι νέοι μετά τις σπουδές τους γύριζαν στην πατρίδα τους και τόνωναν έτσι τη διακίνηση, αν και σε περιορισμένη κλίμακα, του δυτικού έντυπου βιβλίου που το προμηθεύονταν είτε με παραγγελίες μέσω φιλικών προσώπων είτε με αγορά στη Δύση ή στις ίδιες τις βενετοκρατούμενες περιοχές (έγγραφο αρ. 35). Η κληροδότηση βιβλίων από λογίους, όπως ο Μάξιμος Μαργούνιος, ο Νεϊλος Δαμιλάς και ο Andrea Cornaro, σε μονές ή ιδιώτες και οι πληροφορίες που διαθέτουμε για το περιεχόμενο και τη λειτουργία των βιβλιοθηκών τους αποτελούν ένδειξη για την κίνηση και τη ζήτηση του βιβλίου. Στις ιδιωτικές και μοναστηριακές (έγγραφο αρ. 33) βιβλιοθήκες βρίσκονταν συλλογές από Έλληνες και λατίνους κλασικούς και σύγχρονους ιταλούς συγγραφείς (έγγραφο αρ. 23), ακόμα και βιβλία απαγορευμένα από την Ίερά Έξέταση. Όλα αυτά υπογραμμίζουν και την πολιτισμική προσέγγιση Βενετών-Ελλήνων που πραγματοποιήθηκε από τη μέση περίοδο της Βενετοκρατίας και που έγινε ιδιαίτερα εμφανής στα εκπαιδευ-

τικά και πνευματικά ζητήματα. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰ. καθολικοὶ διδάσκουν λατινικὰ καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ σὲ ὀρθοδόξους καὶ ἀντίστροφα· βλ. τὶς περιπτώσεις τῶν ὀρθοδόξων Μάξιμου Μαργούνιου, Γαβριήλ Σεβήρου καὶ Ἄντ. Καλλέργη καὶ τοῦ καθολικοῦ Fr. Bagozzi.

Ἡ ἔκδοση τῶν ἔργων τῆς κρητικῆς δημόδους λογοτεχνίας στὴ Βενετία καὶ ἡ εὐρεία κυκλοφορία τους στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἡ χρῆση τῆς λατινικῆς γραφῆς γιὰ πολλῶν εἰδῶν ἑλληνικὰ κείμενα (ἀπὸ νοταριακὲς πράξεις ὡς καὶ λογοτεχνικὰ κείμενα, ὅπως σώζονται σήμερα χεῖρόγραφα τοῦ Φορτουνάτου, τῆς Ἐρωφίλης καὶ τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ) καὶ οἱ δραστηριότητες τῶν Ἀκαδημιῶν διευκόλυναν τὴ σύσφιξη τῶν πολιτισμικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὶς δύο κοινότητες, τοὺς Βενετοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ Τζώρτζης Πρωτονοτάριος, νοτάριος «πούμπληκος», ἀναλαμβάνει νὰ διδάξει τὴν τρέχουσα ἑλληνικὴ καὶ ἰταλικὴ γλῶσσα στὸν Τζώρτζη Σεβαστό, γιὰ τοῦ μισερ Μανέα μέσα σὲ τέσσερα χρόνια (ἀπόσπασμα).

1645, Νοεμβρίου 6
Χάνδακας

A. S. V., *Notai di Candia*, b. 87 (Agostino Da Cipri), prot. 1, φ. 27v-28v. Ἔκδ.: Θ. Δετοράκης, Διδακταλικὲς καὶ βιβλιογραφικὲς συμβάσεις στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη, *Κρητολογία* 10-11 (1980), 250-251, ἀρ. 8.

Εἰς τὰς 6 νοεμβρηου 1645

— με δηναμην του παροντος φανερου ἡνστρουμεντου τα κατωγεγραμμένα μερη ἤλθασπιν ντακορδο ησ τὸν κατοθεν σασμὸν ἡγου ὁ ἀφέντης Τζώρτζης Πρωτονοταρης νοταριος πουμπληκος ποτε ἀφέντη Ἰωάννη ἀπου την μπαρουσαν χορα πρόμεταρι να μαθιτεῦσι με την ἀηδα καὶ φοτησπιν του παντοκρατορος θεοῦ τὸν Τζορτζι Σεβαστο υἱὸς τοῦ μισερ Μανεα γραματα ρομεηκα καὶ φραγγικα να διαβαζι καὶ νὰ γραφι ὑσὲ βολγαρε και οχι ἑλληνηκα μηδε την λατηνα μα ἀπλος βολγαρε και τουτο ὀρδεναριαμεντε και οχι σουπερφλουομεντε και να τονε διαβαζι και νὰ τον αρμηνευγι καλα και ἐμπιστεμενα ὡσαν καλοσου δηδασκαλος ἀπὸ εκίνα ὅπου ὁ αὐτοσου δηδασκαλος κατεχι καὶ ὅπου ὁ αφεντης ὁ θεος τονε φοτησε ἀρχιζονταστονεἰς ὄλλα ἀπου τὴν αρχην εἰς τερμενον χρονους τεσερις προτους ἐρχομενους αρχιζοντας απου την μπροτην του ὀκτομβρηου προτου περασμενου και ἔχουν να φινίρουν ὄλον τον σετεμβριον 1649 καὶ α δεν του την θελει μαθι ὡς ανοθεν τερμενον να ηνε κρατημενος ὁ αυτος αφεντης Πρωτονοταριος να γιαγερνι οτι θελι ἐχι ἐπαρμενα ἀπου την κατοθεν πλερομην. και απου το ὄλον μερος ὁ ἀνοθεν μισερ Μανεας Σαββαστος κηρης του ἀνοθεν Τζορτζη προμεταρι και ὀμπλιγαρετε να δοση και νὰ μετρίσι του λεγομένου αφεντη Πρωτονοταρι ὀδια πλερομην του να μαθι ὡς ανοθε τὸ ανοθεν του πεδι εἰς ὄλλους τοῦς ανοθε χρόνους τεσερις ρεαλια ηκοσηπεντε απο λιρες εντεκα ὕμιση το ἔνα καθος την σήμερον κορερουσπιν ἰς τον φορο μονταρουσπιν λιρες απο γατζετες 10 καμνουν διακοσες ὀγδοηντα εὔταμηση ὕσε παγες 8 καὶ ρατες ὀκτο απο ἐξι ὡς ἐξι μηνες προς λιρες σαραντα ἐξι την καθα παγα αρχιζοντας να καμὶ την προτην παγα την μπροτην του απλιλιου προτου ερχομενου 1646 καὶ ετζι να κοντινουαρι απο παγα ἔος παγα και απο ἐξι ὡς ἐξι μηνες και να του πεμπι ἀκομὶ καὶ τα κανισκια του Χριστογενα και Λαμπρι κατα το ορδεναριο. δὲν ατεντῆροντας ἀλιθινα εἰς καθα παγα και ὕς καθα πραγμα ατέμπο ντεμπίτο να μπορὶ νὰ τα σκοδερνι απου τον αυτὸν μισερ Μανεα και αποὺ τα καλα του μετα κινην την στρατα και εξεκουτζιον παρατα ὅπου σκοδερνουντε τα πακτι του καθα χρονου κορεντε, δηχος κοντραδητζιον καμιαν και ετουτο με το πατο εσπρεσο αναμεσας τος κονκλουζον και σταμπιλιδον με ξεκαθαροσπην να ηνε κρατημενος ο ανοθε μισερ Μανεας να πεμπι και να κανι να πιενι καθιμερνο το ανοθεν του πεδη ἰς του ανοθε του δηδασκαλου καματερην και σκολην κοντινουαλμεντε και προνταμεντε ἐκη ὅπου θελίσε ὁ αυτος του δηδασκαλος ετζι ἰστο κατζελον του ὡσαν και ἰς το σπιτην του γι ὅπου αλου θελι ἐβρίσκεστε ὀδηα νατονε μαθενι αρετη ὡς ανοθε. ἡδε και δεν θελι πιενι να ηνε το ντανος του αυτου Σεβαστοῦ και ὁ ἀνοθε αφεντης Πρωτονοταρης να μπορὶ να πλερονετε ἀπου τον ανοθε μισερ Μανεα σοστα απο παγαν ἔος παγα ὡσαν και ηθελεν κοντινουαρι το ανοθε κοπελή.